

Identitás, bevándorlás és liberális demokrácia**

Seymour Martin Lipset kollégám volt a George Mason University-n, és az ott töltött éveim során tartottunk egy kurzust a komparatív politika témájában, amelynek alapjául eredetileg az *American Exceptionalism* című könyve szolgált. Rengeteget tanultam a Lipsettel folytatott beszélgetéseim során, könyveit olvasva és előadásait hallgatva, és örülök, hogy lehetőségem adódik gondolkodását jelenlegi helyzetünk vonatkozásában alkalmazni.

Marty Lipset természetesen a liberális demokrácia neveltje. A huszonegyedik század történéseiből sajnos egyértelműen látszik, hogy a liberális demokráciának továbbra is számos kihívással kell szembesülnie. Ezek közül az egyik, amelyik az amerikaiak számára szeptember 11-e óta különösen nyilvánvaló, nem más, mint a dzsihadista terrorizmus. A radikális iszlamista ideológia, amely az effajta terrorizmus mozgatórugója, lényegében antiliberalis, és a modern technológia pusztító lehetőségeivel együtt hatalmas biztonsági kihívást jelent.

Az amerikaiak többsége hajlamos volt a dzsihadizmus problémájára úgy tekinteni, mint ami a világ mélyen működésképtelen területeire jellemző: mint amilyen Szaúd-Arábia, Pakisztán, Afganisztán és a Közel-Kelet más részei. Mivel a dzsihadizmus olyasvalami, amely „odaát” történik, a megoldás vagy abban áll, hogy falat emelünk az Egyesült Államok és más olyan országok köré, amelyek a dzsihád célpontjainak tekinthetők, vagy – ahogy azt a Bush-adminisztráció gondolja – abban, hogy a problémát a gyökerénél szüntetjük meg diktátorok leváltásával és a demokrácia támogatásával.

Természetesen semmi kétség nincs afelől, hogy a muszlim világ sokféleképp működésképtelen, és hogy Szaúd-Arábia és Pakisztán szélsőséges és gyűlöletes ideológia forrásai voltak. Mégis azt állítanám, hogy azok a kihívások, amelyekkel a liberális demokráciák napjainkban szembesülnek, hosszabb távon ennél fajsúlyosabbak: a bevándorló

* A szerző eszmetörténész, politológus, a Harvard Egyetem professzora.

** A fordítás az alábbi változat alapján készült: Francis Fukuyama: Identity, Immigration and Liberal Democracy. *Journal of Democracy*, 2006 (17):2, 5–20.

kisebbségek – kiváltképp azok, akik muszlim országokból érkeztek – mint pluralista demokráciák állampolgárainak az integrációja például. A kulturálisan sokféle bevándorlók minden országban problémákat okoznak, de Európa lett és marad a radikális iszlám és a liberális demokrácia közötti küzdelem kritikus tere. Ez azért van, mert a radikális iszlamizmus maga nem hagyományos muszlim társadalmakból eredeztethető, hanem a modern identitáspolitikának a megnyilvánulása, a modernizációs folyamat mellékterméke. E tekintetben sajnos ismerős kihívás, amelyet már láthattunk korábban, a huszadik század szélsőséges politikájában.

Európa-szerte baljós jeleknek lehetünk tanúi: a 2004-es madridi terrortámadások, a holland filmkészítőnek, Theo van Gogh-nak meggyilkolása Mohammed Bouyeri által Amszterdamban 2004. november 4-én, a 2005-ös londoni terrortámadások, és a francia külvárosokban pusztító erőszakos tüntetések 2005 novemberében.¹ A francia lakosság 7-8 százalékát muszlimok alkotják, Hollandiában pedig hat százalék felett van számuk, és olyan városokban, mint Rotterdam, közel vannak ahhoz, hogy többségre kerüljenek (lásd Táblázat). Még ha le is állítják a további bevándorlást – melyet mára a legtöbb európai ország leállított –, a kisebbségi közösségekben magasabb lesz a születési ráta, emiatt a következő nemzedékben növekedni fog ezek aránya a lakosság egészéhez mérve.

Táblázat: Muszlim lakosság az EU-ban

Ország	Népesség (millió fő)	Összlakossághoz viszonyított arány (%)
Franciaország	4.5	7.5
Németország	3.0	3.6
Nagy-Britannia	2.5	2.5
Olaszország	1.0	1.7
Hollandia	1.0	6.2
Spanyolország	0.5	1.2
Európai Unió (összesen)	13.0	3.2

Forrás: *Economist*, 2004. március 6; illetve Bassam Tibi az Európai Parlament adatai alapján. Sok európai országban nincsenek a lakosságot vallási hovatartozás szerint osztályozó hivatalos statisztikák, így a fentebbi adatok csupán becslések, gyanítható, hogy a valóságban ezek a számok nagyobbak.

1 Áttekintésért lásd: Ian Johnson – John Carreyrou: As Muslims Call Europe Home, Dangerous Isolation Takes Root. *Wall Street Journal*, 11 July 2005.

Az európai országok többségében találunk olyan bevándorlás-ellenes, jobboldali populista pártokat, amelyek egyre inkább mobilizálódnak a muszlim kisebbségek kérdésének ügyében; ezek közé tartozik a franciaországi Nemzeti Front, a belga Vlaams Belag (korábban Vlaams Blok), a dán és svájci Néppártok és az osztrák Szabadság Párt. Mindazonáltal az európai főáram tudósai, újságírói és politikusai eddig nagyon vonakodtak attól, hogy nyíltan beszéljenek a muszlim integráció problémájáról, jóllehet mostanra egy egyre növekedő – és egyes esetekben riogató – irodalma lett „Eurábia” kialakulásának.²

Identitás és a liberális elmélet vakfoltja

A modern identitáspolitika a modern liberális demokráciát alátámasztó politikai elmélet egyik vakfoltjából ered. Ez a vakfolt azzal kapcsolatos, hogy a liberális társadalmak milyen fokig tartoznak politikai hódolattal egyes csoportoknak az egyes egyénekkel szemben. A modern politikai elméletben, amely bizonyos értelemben Machiavellivel kezdődik és folytatódik Thomas Hobbes-szal, John Locke-kal, Jean-Jacques Rousseau-val, illetve az amerikai honatyákkal, a politikai szabadság kérdését inkább az állam és az egyének közötti konfliktus határozza meg, és nem az állam és a bizonyos csoportok közötti ellentétek. Hobbes és Locke például amellett érvel, hogy az emberi lények természettől való egyéni jogokkal rendelkeznek természetes állapotukban – ezeket a jogokat azonban csak egy társadalmi szerződés által lehet biztosítani, amellyel megakadályozható, hogy egy egyén saját érdekeinek követésekor mások jogait sértse.

A modern liberalizmus a reformáció utáni Európában dúló vallásos háborúkra válaszoló intézkedések mentén jelent meg. A liberalizmus megalapozta a vallásos tolerancia elvét – jelesül, hogy a vallásos

- 2 Lásd például: Bassam Tibi: *Les Conditions d'un Euro-Islam*. In Robert Bistolfi – Francois Zabbal (eds.): *Islams d'Europe: Intégration ou Insertion Communautaire*. Editions de l'Aube, Paris, 1995; Olivier Roy: *EuroIslam: The Jihad Within? The National Interest*, 2003:Spring, 63–74; Unni Wikan: *Generous Betrayal: Politics of Culture in the New Europe*. University of Chicago Press, Chicago, 2002; Patrick Buchanan: *The Death of the West: How Dying Populations and Immigrant Invasion Imperil Our Country and Civilization*. Thomas Dunne, New York, 2002; Bruce Bawer: *While Europe Slept: How Radical Islam Is Destroying the West from Within*. Doubleday, New York, 2006; Tony Blankley: *The West's Last Chance: Will We Win the Clash of Civilizations?* Regnery, New York, 2005.

célok követése nem megengedett a nyilvánosság szférájában, amennyiben ez más szekták vagy egyházak vallási szabadságát korlátozza. Viszont ahogyan azt a továbbiakban látni fogjuk, az állam és az egyház tényleges szétválasztását a modern liberális demokrácia nem valósította meg teljesen. Mi több, míg a modern liberalizmus világosan körvonalazta azt az elvet, amely szerint állami hatalom nem kényszerítheti az egyéneket vallásos hitbe, mindeközben megválaszolatlanul hagyta azt a kérdést, hogy egészen pontosan milyen fokig engedhető meg az, hogy az egyének szabad vallásgyakorlása sértse egy adott vallásos közösségben vagy hagyományban élő emberek jogait. A szabadság – ami alatt nem az egyének szabadságát, hanem mint kulturális közösségek szabadságát értették, mely révén megvédhetik saját közösségi identitásukat – nem volt központi kérdés az amerikai honatyák számára, valószínűleg azért, mert az Észak-Amerikába érkezett új telepesek kulturális szempontból viszonylag homogének voltak. A Föderalista második levelét író John Jay szavaival: „Az isteni gondviselés útján ez egységes föld egy egységes népnek adatott – egy népnek, melynek minden tagja ugyanazon felmenőktől származik, egy nyelvet beszél, egy vallást vall, s ugyanazon elvekhez van kötve.”

Elképzeltető, hogy a közösségi identitás kérdése nem vált volna olyan problematikusá a modern társadalmakban bekövetkező identitáspolitikák párhuzamos fejlődése nélkül. Nyugaton az identitáspolitika bizonyos értelemben a reformációval kezdődött el. Luther Márton úgy gondolta, hogy az üdvözülés csak egy belső hitbéli állapot, és támadta a katolikus egyházat azért a hangsúlyért, amit a külsőségekre fektetnek – vagyis azért a külső kényszerért, amelyet az egyház által létrehozott társadalmi szabályrendszer okoz. A reformáció tehát úgy határozta meg a valódi vallásosságot, mint az egyén szubjektív állapotát, ezáltal leválasztotta a belső identitást a létező társadalmi praxistól.

Charles Taylor kanadai filozófus írásai segítségünkre lehetnek az identitáspolitika ezt követő történeti fejlődésének megértésében.³ Jean-Jacques Rousseau szerint, amint az az *Értekezés az emberek közti egyenlőtlenség eredetéről és alapjairól* és az *Egy magányos sétáló álmodozásai* című műveiből kitetszik, óriási az eltérés a külső énünk, amely a történelem során elsajátított társadalmi szokásokból és viselkedésmódokból eredeztethető, és az igaz, belső énünk között. A boldogság a belső autenticitásunk visszaszerzésében rejlik, a létezés érzésének újra-elsajátításában, amelyet a társadalmi meghatározottságunk által létrehozott

3 Lásd: Charles Taylor: *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. Princeton University Press, Princeton, 1994; Uő: *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Harvard University Press, Cambridge, 1989.

szenvedélyek fedtek el. Ezt a gondolatot vitte tovább Johann Gottfried von Herder, aki szerint a belső autenticitás nemcsak egyénekre vonatkozik, hanem népekre is, amelyek esetében ez az autenticitás a néphagyományhoz való visszatérésben rejlik. Taylor szavaival élve: „Ez az az erős morális ideál, amelyet örököltünk. Morális jelentőséget tulajdonít a magunkkal, saját belső természetünkkel fenntartott kapcsolat egy fajtájának, és úgy látja, hogy ez a kapcsolat veszélyben van: részben a körülményeknek való megfelelés kényszere miatt...”⁴

Ez az eltérés belső és külső énünk között nem csupán a gondolatok világából származik, hanem egy, a társadalmi valóság által kitermelt jelenség a piacgazdaság keretén belül működő modern demokratikus társadalmakban. Az amerikai és francia forradalmak után a tehetségre nyitott karrier eszményképe egyre inkább érvényesült a gyakorlatban, amint a társadalmi mobilitás hagyományos korlátai megszűntek. Egy ember társadalmi státusza olyasvalamivé vált, amit elérnek s nem előírnak; az ember természettől való tehetségének, munkájának és erőfeszítéseinek, és nem a születés esetlegességének termékévé lett. Valamely élettörténet így egy belső terv megvalósítására való törekvés története, és nem a szülők, a rokonság, a település vagy a helyi pap elvárásainak való megfelelése.

Taylor rámutat arra, hogy a modern identitás természeténél fogva politikai, mivel végeredményben elismerést igényel. Valakinek a belső énje nem csupán belső elmélkedés kérdése; interszjektív elismertségre kell szert tennie, ha értékké akar válni. Az a gondolat, hogy a modern politika az egyetemes elismerés elvén alapszik, Hegeltől származik. Viszont egyre inkább úgy tűnik, hogy a közös emberi mivoltra alapozott egyetemes elismerés nem elégséges, kiváltképp azon csoportok esetében, amelyek a múltban valamiféle megkülönböztetést szenvedtek el. Így a modern identitáspolitika törekvéseinek középpontjában a csoport-identitások elismerése áll – vagyis az ezelőtt marginalizált csoportok egyenlő méltóságának a nyilvánosságban történő afirmációja, kezdve a Québec-i őshonos franciákkal az amerikai feketéken, nőkön és őshonos népeken át egészen a melegekig.

Nem véletlen, hogy Charles Taylor kanadai, mivel a kortárs multikulturalizmus és identitáspolitika sok tekintetben Kanadában kezdődött el, azon törekvésekkel, amelyek a frankofón közösség „külön társadalomként” való elismerésére irányultak. Ezen követelés belefoglalása az Alapvető jogok és szabadságok kanadai chartájába a Meech Lake-i Egyezmény által megsérti az egyenlő egyéni jogok liberális elvét: a francia ajkúak olyan nyelvi jogoknak örvendhetnek, amelyekkel az angol

4 Charles Taylor: *Multiculturalism*. 30.

ajkúak nem rendelkeznek. Illegális például francia anyanyelvűeknek vagy bevándorlóknak a gyermekeiket egy angol nyelvű iskolába adniuk Québecben, míg egy hasonló törvény, amely az angol ajkúakra vonatkozik, megengedhetetlen lenne Albertában vagy Brit Columbiában.⁵

A multikulturalizmus, ha az értelmét nem szűkítjük le, tehát nem a kulturális sokszínűség tolerálását értjük alatta a multikulturális társadalmakban, hanem mint etnikai, faji, vallási vagy kulturális közösségek jogainak a jogon belül való elismerésének igényét, szinte minden modern liberális demokráciában jelen van. Az Egyesült Államok politikáját az elmúlt évtizedekben megosztották a pozitív diszkrimináció, a két-nyelvűség és a melegeházaság körül folytatott viták, amely vitákat olyan, korábban marginalizált csoportok kezdeményeztek, amelyeknek tagjai a jogaik elismerését nem egyszerűen mint egyének kérik, hanem mint bizonyos csoporthoz tartozó egyének. Az Egyesült Államokbeli egyéni jogok Locke-i hagyománya miatt a csoportoknak tulajdonított jogok érvényesítésére való törekvések rendkívül megosztóaknak bizonyultak. Amint azt látni fogjuk, nagy az eltérés az Egyesült Államok és más fejlett demokráciák között abban, ahogyan a csoportoknak tulajdonított jogokat kezelik.

Radikális iszlamizmus és identitáspolitika

A radikális iszlamista ideológiát, amely a múlt évtized terrortámadásai közül többnek is okozója volt, nagymértékben úgy kell tekintenünk, mint a modern identitáspolitika manifesztációját, nem pedig, mint a hagyományos muszlim kultúra megnyilvánulását. Mint ilyen, lényegében modern, s ennél fogva ismerős számunkra a korábbi szélsőséges politikai mozgalmak révén. Az a tény, hogy modern, nem teszi kevésbé veszélyessé, de ilyenként való felismerése segít tisztázni a problémát és lehetséges megoldásait.

A gondolat, miszerint a kortárs radikális iszlám az identitáspolitika egyik formája, leghatározottabb megfogalmazásban a francia politikatudós, Olivier Roy *Globalizált Iszlám* című könyvében jelenik meg.⁶ Roy szerint a radikális iszlám nem a kultúrában gyökerezik – vagyis nem az iszlám vagy az általa megteremtett kulturális rendszer inherens, vagy

5 Lásd ennek tárgyalását: Charles Taylor: *Multiculturalism*. 53.

6 Olivier Roy: *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*. Columbia University Press, New York, 2004.

lényegi jellemzőinek mellékterméke. A radikális iszlám, mondja, sokkal inkább azért jelent meg, mert az iszlám olyannyira deterritorializáltta vált, hogy a muszlim identitás egésze vált kérdésessé.

Az identitás kérdése szóba sem kerül a hagyományos muszlim társadalmakban, ahogy a hagyományos keresztény társadalmakban sem. Egy hagyományos muszlim társadalomban egy egyén identitását az illető személy szülei és társadalmi környezete határozza meg. Minden, valakinek törzsi és rokoni hovatartozásától kezdve, a helyi imámig és az állam politikai struktúrájáig egy személy identitását az iszlám hit valamely ágához rögzíti. Ez nem egyéni választás kérdése. A judaizmushoz hasonlóan, az iszlám is egy jogilag nagymértékben szabályozott vallás, vagyis a vallásos hit egy külsőleg meghatározott társadalmi szabályrendszernek való megfelelésben áll. Ezek a szabályok nagymértékben helyileg meghatározottak, összhangban az egyes helyek hagyományai-val, szokásaival és szentjeivel. Az iszlám elvi univerzalizmusának ellenére a hagyományos vallásosság nem egyetemes.

Roy szerint az identitás pontosan akkor válik problematikussá, amikor a muszlimok elhagyják a hagyományos muszlim társadalmakat: például Nyugat-Európába emigrálnak. Az egyén muszlim identitását a társadalmi környezet már nem támogatja; épp ellenkezőleg, erős a nyomás a nyugati társadalmakban érvényes kulturális normáknak való megfelelésre. Az autenticitás kérdése egy, a hagyományos társadalmakban eddig soha nem tapasztalt módon jelentkezik, mivel ebben a helyzetben szakadék keletkezik egy adott személynek, mint egy muszlim kulturális közösség tagjának belső identitása, és ugyanezen személynek a környező társadalommal szembeni viselkedése között. Ez magyarázza az iszlamista weboldalakon az imámok folyamatos faggatását arról, hogy mi haram (tiltott) és mi hallal (megengedett): például egy olyan kérdés, hogy haram vagy sem kezét fogni egy nőnemű egyetemi tanárral, sosem merül fel Száúd-Arábiában, mivel ott nem létezik ilyen társadalmi kategória.

A radikális iszlamizmus és dzsihádzmus pontosan az identitás-keresésre felmerülő válaszreakció. Oszáma bin Láden az, aki válaszolni tud egy hollandiai vagy franciaországi muszlim fiatal kérdésére: „Ki vagyok?” – Egy globális umma tagja vagy, amelyet egy minden helyi szokástól, szenttől és hagyománytól mentesült univerzális iszlám doktrínához való hűség határoz meg. A muszlim identitás így inkább a belső hit, mintsem a társadalmi gyakorlatnak való külső megfelelés kérdésévé válik. Roy rámutat arra, hogy ez a muszlim hit „protestantizálódásának” minősíthető, ahol a megváltás egy olyan belső állapotban rejlik, amely a külső viselkedéstől független, akár ezzel ellentétes. Így fogyasztott alkoholt és látogathatott egy sztríptízbarba a szeptember 11-i támadást megelőző napokban Mohamed Atta és a merénylők egy része.

Azzal, hogy a radikális iszlamizmust az identitáspolitika egyik formájaként értelmezzük, arra is magyarázatot tudunk adni, hogy miért bír akkor vonzerővel a másod- és harmadgenerációs európai muszlimok esetében. Az elsőgenerációs bevándorlók általában nem szakadnak el pszichológiailag szülőföldjük kultúrájától, és szokásaikat magukkal viszik új hazájukba. Ezzel ellentétben gyermekeik, miközben gyakorta megvetik szüleik vallásosságát, az őket körülvevő nyugati társadalom kultúrájába sem illeszkedtek még be. Két, számukra idegen kultúra között megrekedve erős vonzalmat éreznek a kortárs dzsihadizmus egyetemes ideológiája iránt.

Olivier Roy túlzásba esik, amikor a radikális iszlamizmust elsődlegesen európai jelenségként értelmezi; a Közel-Keletről érkező radikális ideológiák sok egyéb forrásból is erednek. Szaúd-Arábia, Pakisztán, Irán és Afganisztán mind terjesztettek radikális iszlamista ideológiákat és az elkövetkezőkben Irak is csatlakozhat hozzájuk. De Roy megfigyelései még muszlim országokban is jelentős mértékben érvényesek maradnak, mivel az identitás krízisét és a radikalizálódást ezen társadalmakban a modernitással való szembesülés okozza. Az internet és a fokozott mobilitás révén a globalizáció összemosta a határokat a fejlett országok és a hagyományos muszlim társadalmak között. Nem véletlen, hogy a terrortámadások elkövetői közül oly sokan voltak vagy Európában radikalizált európai muszlimok, vagy a muszlim társadalom kiváltságos rétegeiből származó személyek, akiknek alkalmuk volt kapcsolatba kerülni a Nyugattal. Ebbe a kategóriába sorolható Mohamed Atta és a szeptember 11-i terrortámadások többi szervezője, ahogyan Mohammed Bouyeri (a holland filmkészítő, Theo van Gogh gyilkosa), a 2004-es madridi és a 2005-ös londoni terrortámadások elkövetői is. Emellett volt egy kiváltképp marokkói terroristákból álló kiterjedt hálózat, amely a belgiumi Maaseikben működött, és támogatta a casablancai és madridi bombatámadásokat a rendőrségi beavatkozást megelőzően.⁷ Érdeemes megjegyezni, hogy az al-Kaida vezetői, Oszáma bin Láden és Ayman al-Zawahiri, magas képzettséggel rendelkező férfiak, akik hozzáférnek a modern világhoz és bőséges tudásuk van róla.

Ha a kortárs radikális iszlamizmust helyesen, mint az identitáspolitika termékét értjük meg, vagyis mint modern jelenséget, akkor ebből két dolog következik. Elsősorban az, hogy ezzel a problémával már szembesültünk a 20. század szélsőséges politikáiban, olyan fiatalok esetében, akik anarchisták, bolsevikok, fasiszták vagy a Baader-Meinhof-Csoport tagjai lettek. Ahogyan azt Fritz Stern, Ernest Gellner és sokan

7 Lásd Craig Whitlock: How a Town Became a Terror Hub. *Washington Post*, 24 November 2005, A1.

mások megmutatták, a modernizáció és a Gemeinschaft-ból (közösség) a Gesellschaft-tá (társadalom) alakulás kíméletlenül elidegenítő folyamat, amely különféle társadalmak számtalan tagját érintette negatívan.⁸ Most a fiatal muszlimok vannak soron. Hogy van-e valami különleges jellegzetessége a muszlim vallásnak, amely elősegíti ezt a radikalizálódást, nyitott kérdés. Szeptember 11-e óta egy kisebb iparág látta meg a napvilágot, amely megkísérli kimutatni a dzsihád, az erőszak vagy a polgépés merénylet gyökereit a Koránban vagy a történelemben. Fontos viszont emlékezni arra, hogy a történelem sok pontján voltak a muszlim társadalmak toleránsabbak keresztény társaiknál. Maimonidész az akkor muszlim Córdobában született, amely a tanulás és kultúra rendkívül sokszínű központja volt; Bagdad sok emberöltőn át látta vendégül a világ legnagyobb zsidó közösségét. Épp olyan értelmetlen a radikális iszlamizmust úgy látni, mint az iszlám elkerülhetetlen következményét, mint amilyen értelmetlen a fasizmust valamiképp úgy tekinteni, mint a keresztény európai kultúra tetőpontját.

Másodsorban az, hogy a dzsihádisták terrorizmus problémájára nem megoldás a modernitás és a demokrácia meghonosítása Közel-Keleten. A Bush-adminisztráció nézete, miszerint a terrorizmust a demokrácia hiánya táplálja, elsiklik a fölött a tény fölött, hogy rengeteg terroristát demokratikus európai országokban radikalizáltak. Naivitás azt gondolni, hogy a radikális iszlamistáknak a nyugat iránt táplált gyűlölete a nyugat meg nem értéséből fakad. A modernizáció és a demokrácia önmagukban jó dolgok, de a muszlim világra nézve valószínű, hogy rövid távon növelnék, mintsem csökkentenék a terrorizmus veszélyét.

Identitás Európában és Észak-Amerikában

Ha a muszlimok nyugaton a szüleik, illetve azon ország identitása között találják magukat, amelyben élnek, fel kell tennünk a kérdést: honnan ez utóbbi? A liberális társadalmakról köztudott, hogy gyenge identitásuk van; sokan ünneplik saját országuk pluralista és multikulturális jellegzetességeit, gyakorlatilag azzal érvelve, hogy identitásuk abból áll, hogy nincs identitásuk. De az igazság az, hogy a mai liberális demokráciák mindegyikében jelen van a nemzeti identitás. A nemzeti öntudat

8 Fritz Stern: *The Politics of Cultural Despair: A Study in the Rise of German Ideology*. University of California Press, Berkeley, California, 1974; Ernest Gellner: *Nations and Nationalism*. Cornell University Press, Ithaca, N.Y., 1983.

természete viszont más Észak-Amerikában, mint Európában, ami magyarázatot ad arra, miért olyan nehéz a muszlim bevándorlók integrálása olyan országokban, mint Hollandia, Franciaország és Németország.

Az amerikai identitás kérdése Seymour Martin Lipset egyik fő érdeklődési köre volt pályafutása során, s a jelenséget mélyrehatóan tárgyalta könyveiben, a *The First New Nation*től az *American Exceptionalism*ig. Lipset véleménye az, hogy az amerikai identitás természete szerint mindig is politikai volt, és erőteljesen befolyásolta az a tény, hogy az Egyesült Államok egy, az állami hatalom ellen vívott szabadságharcból született.⁹ Az amerikai hitvallás öt alapvető értékre támaszkodik: egyenlőség (amely inkább a lehetőségek értelmében vett egyenlőséget jelenti, mintsem az eredménybéli egyenlőséget), szabadság (vagy államellenesség), individualizmus (abban az értelemben, hogy az egyének meghatározhatják saját társadalmi helyzetüket), populizmus és a laissez-faire. Mivel ezek az elvi minőségek egyszerre voltak politikai és állampolgári minőségek, elméletben mindegyik amerikainak elérhetőek voltak, és a köztársaság történelme során figyelemre méltó tartóssággal bírtak. Robert Bellah egyszer úgy írta le az Egyesült Államokat, mint egy olyan országot, amelynek „állampolgári vallása” van. Ezen egyház kapui viszont nyitva vannak az újonnan érkezők előtt.¹⁰

A politikai kultúrának ezen aspektusai mellett az amerikai identitás gyökerei olyan hagyományokig is visszanyúlnak, amelyek inkább meghatározottak etnikailag, és amelyeket Samuel Huntington az „anglo-protestáns” kultúra kifejezéssel jelölt.¹¹ Lipset egyetértett abban, hogy Amerika brit telepeseinek vallásos hagyományai – amit ő az amerikai protestantizmus szektariánus természeteként írt le – nagy szerepet játszottak az amerikai kultúra kialakulásában. A híres protestáns munkaerkölcs, az amerikaiak hajlama az önkéntes társulásra (amely a mai napig az amerikai vallásosság gyülekezeti természetében gyökerezik) és az amerikai politika moralizáló jellege mind ezen anglo-protestáns örökség melléktermékei.

De míg az amerikai kultúra kulcsfontosságú jellegzetességei egyes európai kulturális tradíciókból erednek, a huszonegyedik század elejére elszakadtak etnikai gyökereiktől, és számos új amerikai által is

9 Seymour Martin Lipset: *The First New Nation*. Basic Books, New York, 1963; Uő: *American Exceptionalism: A Double-Edged Sword*. W. W. Norton, New York, 1995.

10 Robert N. Bellah – Phillip Hammond: *Varieties of Civil Religion*. Harper and Row, San Francisco, 1980.

11 Samuel P. Huntington: *Who Are We? The Challenges to America's National Identity*. Simon and Schuster, New York, 2004.

gyakorolttá váltak. Az amerikaiak sokkal keményebben dolgoznak, mint az európaiak, és úgy hiszik – mint Weber korai protestánsai –, hogy a méltóság a morálisan kielégítő munkában áll, és nem a jóléti állam társadalmi szolidaritásában.¹² De ki dolgozik keményen ma Amerikában? Sokkal valószínűbb, hogy egy orosz taxisofőr, egy koreai boltos vagy egy mexikói napszámos, mint egy fehér angolszász protestáns.

Természetesen a kortárs amerikai kultúrának olyan aspektusai is vannak, amelyek kevésbé kellemesek. A jogosultság kultusza, a fogyasztói társadalom, a szexre és az erőszakra fektetett hangsúly Hollywoodban, és az underclass bandakultúra, amelyet az Egyesült Államok újraexportált Közép-Amerikába, mind kifejezetten amerikai jellegzetességek, amelyekből a bevándorlók egy része is részesül. Lipset szerint az amerikai excepcionalizmus kétélű: ugyanazon államellenes hajlamok, amelyekből az amerikaiak vállalkozó szelleme ered, arra is hajlamosá tette őket, hogy az európaiakhoz képest kevésbé tartásuk tiszteletben a törvényeket.

Ezzel szemben az európai identitás sokkal zavarosabb. A második világháborút követő periódusban Európa nagy részén erős egyetértés volt egy, az Egyesült Államokat jellemzőhöz hasonló toleráns és pluralista politikai identitás megalkotását illetően – ez a „posztnemzeti” eszme, amelyet olyan értelmiségiek támogattak, mint Jürgen Habermas, és amely az Európai Unióban testesült meg. De azon lépések ellenére, amelyeket egy erős Európai Unió megalkotásának irányába tettek, az európai identitás mentális konstrukció maradt, és nem vált olyasvalamivé, amihez az európaiak érzelmileg kötődhetnek. Bár létezik a mobilis, kozmopolita európaiaknak egy vékony rétege, kevesen vannak, akik úgy gondolnak magukra, mint európaiakra, vagy akiket büszkeséggel töltene el, ha az Európai himnuszt hallják. Miután 2005-ben az európai alkotmány a francia és a holland referendumon is elbukott, kulcsfontosságú európai közösségek adták elitjeik tudtára: nem készek feladni a nemzetállamot és a szuverenitást.

A nemzeti identitást – vagyis a tagállami szintű identitást – hivatalosan megpróbálták háttérbe szorítani az Európai projekt kezdete

12 Az átlag amerikai 25,9 órát dolgozik hetente, szemben a németekkel, akik 19,3-at és a franciákkal, akik 17,5-öt. Lásd Edward C. Prescott: *Why Do Americans Work So Much More Than Europeans?* Federal Reserve Bank of Minneapolis Research Department Staff Report 321 (November 2003). A hozzáállásbeli különbség nyilvánvalóvá válik, ha Lionel Jospin szocialista kormányának a 35 órás munkahétre vonatkozó törvénykezését tekintjük, amelyet mostanra széleskörűen elfogadott társadalmi „vívmányként” tartanak számon Franciaországban. A munkahét hosszának egy hasonló, nemzeti szintű korlátozása az Egyesült Államokban abszurdumnak tűnne.

óta. Napjaink európai öntudatában a legjelentősebb tapasztalat az első világháborúé, amelyért az európaiak általában a nacionalizmust és a megzabolázatlan szuverenitást szokták okolni. Európa sok országának a fasizmussal bemocskolt múltja és ennek a nacionalizmussal való kapcsolata miatt elképzelhetetlen az, hogy egy német vagy egy spanyol úgy lobogtassa a nemzeti zászlót, mint az amerikaiak szeptember 11-e után.

Mégis, a régi európai nemzeti identitások nemkívánatos kísértésként lebegnek körülöttünk. A tagállamokban az emberek még mindig erőteljesen érzik azt, mit jelent franciának, hollandnak vagy olasznak lenni, még akkor is, ha nem politikailag korrekt ezeket az identitásokat erőteljesen kinyilvánítani, vagy nyilvános párbeszédbe kezdeni arról, hogy mit is jelentenek. És az európai nemzeti identitások az amerikaiakhoz képest sokkal inkább a rögn és véren alapulnak, s csak azon etnikai csoportok számára elérhetőek, akik az országot a kezdetekben benépesítették.

Németországnak, példának okáért, 2000 előtt egy *jus sanguinisra*, és nem *jus solisra* alapozott állampolgársági törvénye volt, melynek értelmében valakinek német anyja kellett, hogy legyen ahhoz, hogy állampolgárságot kaphasson.¹³ Egy másod- vagy harmadgenerációs töröknek, aki csak németül beszélt, nehezebb volt állampolgárságot kapnia, mint egy Oroszországból újonnan érkezett német nemzetiségű menekültnek, aki egyáltalán nem tudott németül. A németek gyakran mondták azt, hogy az ő földjük nem a bevándorlók földje, mint az Egyesült Államok, annak ellenére, hogy városaik megteltek nem európai származású munkások és menekültek tömegeivel.¹⁴

Ezzel szemben a hollandok híresek pluralizmusukról és toleráns hozzáállásukról, és nincs a németekéhez hasonló nacionalista örökségük. Mégis, saját otthonuk tájékán a hollandok társadalmilag konzervatívok maradnak: sokkal könnyebb számukra elfogadni az övékétől különböző kultúrákat, ha nem a saját közösségeikben, hanem párhuzamos közösségekben gyakorolják őket. A holland társadalom multikulturális volt anélkül, hogy asszimiláló lett volna, ami jól illeszkedik egy olyan konszociális társadalomhoz, amely hagyományosan különböző, protestáns, katolikus és szocialista *verzuilungenek*, vagy oszlopok szerint volt megszervezve.¹⁵

13 Lásd William R. Brubaker: *Immigration, Citizenship, and the Nation-State in France and Germany: A Comparative Historical Analysis. International Sociology*, 1990 (5):4, 379–407.

14 Nergis Canefe: *Citizens versus Permanent Guests: Cultural Memory and Citizenship Laws in a Reunified Germany. Citizenship Studies*, 1998 (2):3, 519–544.

15 A holland „oszloposodás” áttekintése végett, lásd Arend Lijphart: *The Evolution of Consociational Theory and Consociational Practices, 1965–2000. Acta Politica*, 2002 (37):11–22.

Míg más európai országok nem fogalmazzák meg formálisan a társadalom oszlopokba való korporatív megszervezését, a legtöbben közülük hasonlóképpen képzelik el a multikulturalizmust – egy olyan keretként, amely különböző kultúrák együttélésére szolgál, nem pedig egy olyan átmeneti mechanizmusként, amely segít az újonnan érkezőket integrálni a domináns kultúrába. A muszlim bevándorlók integrálódásának ügyében sok európai szkeptikus. Viszont azok, akik szeretnének integrálódni, nem mindig részesülnek meleg fogadtatásban, még akkor sem, ha elsajátították a domináns kultúra nyelvét, és rendelkeznek az alapvető kulturális ismeretekkel. Az Egyesült Államokban, ezzel szemben, egy elsőgenerációs guatemalai vagy vietnami bevándorló bátran mondhatja az állampolgársági eskü letétele után, hogy ő amerikai, és ezért senki sem fogja őt kinevetni.¹⁶

Fontos elkerülni azt, hogy túlzásokba essünk azon különbségeket illetően, amelyek ezen kérdésben felmerülnek Európa és az Egyesült Államok között. Az európaiak részben jogosan gondolják úgy, hogy nehezebb feladat számukra saját bevándorlóikat integrálni – akiknek többsége muszlim –, mint az Egyesült Államoknak, ahol a jövevények nagy része spanyol származású, és osztoznak a domináns kulturális csoport keresztény örökségében. A számoknak is súlya van: az Egyesült Államokban két és három millió között van a muszlimok száma, egy olyan országban, ahol majdnem 300 millió ember él; ha ez a muszlim népesség arányos lenne a franciaországgal, több mint 20 millióan lennének.

Mi a megoldás?

Európa kudarca az ott élő muszlimok integrációjában egyre súlyosabb helyzetet eredményezett, amely már erőszakba és terrorizmusba torkollott. Ezen kudarc szükségszerű következménye lesz a nativista és populista csoportok még élesebb reakciója, amely még magát az európai demokráciát is fenyegeti. Ezt a problémát csakis egy két összetevőjű megközelítéssel oldhatjuk meg, amely egyrészt a bevándorló kisebbségeknek és leszármazottainak, másrészt a domináns nemzeti közösségek tagjainak viselkedésbeli változtatását kell, hogy magában foglalja.

16 Ez nem egyszerűen egy amerikai sajátosság. A honosítás és a kulturális asszimiláció messzemenően könnyebb olyan földrészekben, amelyek viszonylag frissen lettek betelepítve, nem csupán a volt angol gyarmatokon, mint Kanada vagy Ausztrália, de Latin-Amerikában is, ahol Menem, Bucaram vagy Fujimori nevezetű politikai vezetők is vannak.

Ezen megközelítéssel első ízben beismerjük, hogy a régi multikulturális modell elbukott olyan országokban, mint Hollandia és Nagy-Britannia, és hogy ezt a modellt olyan erőfeszítésekkel kell helyettesíteni, amelyek a nem nyugati bevándorlóknak egy közös liberális kultúrába való integrációját célozzák meg. A régi multikulturális modell alapjai a csoportok elismerése és a csoportjogok voltak. A kulturális különbségeknek tévesen odaítélt tisztelet miatt ezen régi multikulturális modell túl nagy mértékű döntésszabadságot engedett át a kulturális csoportoknak abban, hogy szabályozzák saját tagjaik viselkedését. A liberalizmust végeredményben nem lehet csoportjogokra alapozni, mivel a liberális értékeket nem minden csoport támogatja. Az európai felvilágosodás civilizációja, amelynek a kortárs liberális demokrácia örököse, nem lehet semleges kulturális szempontból, mivel a liberális társadalmaknak megvannak saját értékeik az egyének méltóságát és egyenlőségét illetően. Azok a kultúrák, amelyek nem fogadják el ezeket az alapvető előfeltételeket, nem érdemlik meg a modern liberális demokrácia védelmét. A bevándorló közösségek tagjai és utódaik megérdemlik az egyenlő bánásmódot, de csak úgy, mint egyének, és nem mint kulturális közösségekhez tartozók. Így nincs rá ok, hogy egy muszlim lány más bánásmódban részesüljön jogi kérdésekben, mint egy keresztény vagy egy zsidó lány, bárhogy is érezzenek rokonai.

A multikulturalizmus, ahogyan Kanadában, az Egyesült Államokban és Európában eredetileg megfogalmazódott, bizonyos értelemben egy, a „történelem végére vonatkozó játék” volt. Más szóval a kulturális sokszínűséget a liberális pluralizmus díszeként látták: etnikai éttermek, színes ruházatok és különböző történelmi hagyományok nyomai egy egyébként sokszor zsibbasztóan konformistának és homogénnek tetsző társadalomban. A kulturális sokszínűség ezen nézet szerint olyasvalami, amit jórészt a magánszférában gyakorolnak, ahol nem vezet ahhoz, hogy az egyéni jogok bármiféle súlyos sérülést szenvedjenek, és ahol nem vet gáncot a lényegében liberális társadalmi rendnek. Ahol pedig beférkőzött a nyilvánosságba, ahogyan az történt Québecben a nyelvi törvénykezés esetén, a domináns közösség inkább bosszantónak találta a liberális elvektől való eltérést, és nem magát a liberális demokráciát fenyegető veszélynek.¹⁷

A multikulturalizmus ezen eszményképével ellentétben a muszlim közösségek közül néhány olyan csoportjogokat követel, amelyeket nem lehet összeegyeztetni az egyének egyenlőségének liberális elveivel.

17 Québec demokrácia melletti elkötelezettségének kevésbé pozitív értékelése végett lásd: Pierre Elliott Trudeau: Some Obstacles to Democracy in Quebec. *Canadian Journal of Economics and Political Science*, 1958 (24):3, 297–311.

Olyan követeléseket fogalmaztak meg, mint a különleges felmentés a család-törvény alól, amely a társadalomban mindenki mást kötelez, különleges felekezeti iskoláknak állami támogatással való létesítésének joga, és a nem muszlim vallásúak kizárásának joga bizonyos típusú nyilvános eseményekről. Más, szélsőségesebb esetekben a muszlim közösségek kifejezték törekvéseiket a politikai rend egésze szekuláris jellegének megváltoztatására. A csoportjogok ezen fajtái nyilvánvalóan sértik a társadalom többi tagjának egyéni jogait, és a kulturális autonómiát jóval a magánszféra határain túl tolják.¹⁸

Viszont azt kérni a muszlimoktól, hogy feladják csoportjogaikat, sokkal nehezebb Európában, mint az Egyesült Államokban, mivel sok európai országban nem valósul meg az egyház és az állam szétválasztása, valamint ezen országok korporatív hagyományai miatt tisztelet övezi a közösségi jogokat.¹⁹ Már említettük az „oszloposodást”, amely Hollandiában és Belgiumban létezik. Az ezen országokban államilag támogatott protestáns és katolikus iskolák mára javarészt kiürültek vallási tartalmaiktól, de ez nem igaz a muszlim iskolákra, és az előbbieket létezése megnehezíti azt, hogy a muszlimok részére biztosított államilag támogatott vallásos nevelés lehetőségét elvből visszautasítsuk. Németországban az állam adót gyűjt be a protestáns és katolikus egyházak nevében, és a bevételt elosztja az egyházakkal kapcsolatos iskolák között. Ez Bismarck késő tizenkilencedik századi Kulturkampfnak öröksége, amellyel az újonnan egyesült német állam megkísérelte leigázni a katolikus egyházat, mely független politikai hatalomnak számított. Ebben csak részben járt sikerrel. Még Franciaország sem volt következetes ez ügyben, erős köztársasági hagyománya ellenére. A francia forradalom alatt a papság ellen folytatott kampány után Napóleon 1805-ös konkordátuma visszaállította a vallás szerepét az oktatásban, és egy korporatív megközelítést alkalmazott az állam és egyház közötti viszony igazgatására. Az állam kapcsolata a franciaországi zsidó közösséggel például a kultúrminisztérium igazgatása alatt állt, a Consistoire Israelite közvetítésével, amely sok tekintetben mintaként szolgált Nicolas Sarkozy azon törekvésének, hogy egy tekintélyes muszlim közvetítőt alkalmazva megszólíthassa (és irányíthassa) a francia muszlim közösséget. Még a laicité elvét megörökítő 1905-ös törvény alól is vannak kivételek, mint Elzász, ahol a francia állam még mindig támogatja az egyházi iskolákat.

18 Katherine P. Ewing: Legislating Religious Freedom: Muslim Challenges to the Relationship between 'Church' and 'State' in Germany and France. *Daedalus*, 2000 (129):4, 31–54.

19 John T.S. Madeley: European Liberal Democracy and the Principle of State Religious Neutrality. *West European Politics*, 2003 (26):1, 1–22.

A korporatizmus ezen szigeteinek esete, ahol a közösségi jogokat az európai államok továbbra is hivatalosan elismerik, nem volt vita tárgya a nagyobb muszlim közösségek megérkezése előtt. A legtöbb európai társadalom áthatóan szekularizálódott, így ezek a vallási maradványok egészen ártalmatlannak tűntek. De fontos precedenseket jelentenek a muszlim közösségeknek, és akadályozni fogják az állam és egyház között húzódó fal fenntartását. Ha Európa az egyénben és nem a közösségben megalapozott pluralizmus liberális elvét akarja érvényesíteni, akkor válaszolnia kell a múltjából fennmaradt korporatív intézmények ezen kérdéseire.

A muszlim integráció problémájára javasolt megoldás második összetevője az európai országok többségi közösségeinek elvárásaival és viselkedésével kapcsolatos. A nemzeti identitás nem tűnt el, s értelme szerint továbbra is elérhetetlen olyan jövevények számára, akik nem osztoznak az őshonos lakosok etnikai és vallásos háttérében. Első ízben el kell tüntetni a honosítás és az állampolgárság alapjainak etnikai jellegét, és enyhíteni kell a feltételeken. De emellett minden európai nemzetállamnak befogadóbban kell meghatároznia a nemzeti identitást, hogy jobban tükrözhesse az állampolgársági szinten való együvé tartozást. A nemzeti identitás mindig is társadalmilag megalkotott volt; középpontjában a történelem, különböző szimbólumok és hősök, illetve olyan történetek állanak, amelyeket egy közösség önmagáról mond. A huszadik századi nacionalizmus története sok európai számára tabuvá tette a nemzeti identitásról folyó vitákat, de ezt a dialógust újra meg kell nyitni a mai európai társadalmak de facto sokszínűségének fényében.

Az állampolgársági törvénykezés 2000-ben történt revíziója után a német Kereszténydemokraták a Leitkultur gondolatával próbálták óvatosan megközelíteni a témát, amely elképzelés szerint a német állampolgárság maga után von bizonyos kötelelességeket a kölcsönös tisztelet és tolerancia szabványainak való megfelelésben. A Leitkultur kifejezést (amit úgy fordíthatunk le, mint „vezető” vagy „referencia-kultúra”) Bassam Tibi, egy Németországban élő szíriai értelmiségi vezette be, pontosan úgy, mint egy nem-etnikai, egyetemes állampolgárság-fogalmat, amely megnyitná a nemzeti identitás kapuit azok számára, akik etnikai szempontból nem németek.²⁰ Ezen eredet ellenére a baloldali rögtön rasszistaként vetette el a gondolatot, amely Németország boldogtalan múltjába vezetne, s a Kereszténydemokraták elhatárolódtak tőle.²¹

20 Lásd Bassam Tibi: *Europa ohne Identität? Die Krise der multikulturellen Gesellschaft*. Bertelsmann, Munich, 1998.

21 A *Leitkultur* részvétlen elemzését, amely megmutatja a kérdés ószinte tárgyalásának nehézségeit lásd: Hartwig Pautz: *The Politics of Identity in Germany: The Leitkultur Debate*. *Race and Class* 2005 (46):4, 39–52.

De Bassam Tibi eredeti gondolata a kívánt eredményt célozta meg, és rövid pályafutása megmutatja, mekkora akadályt jelent a politikai korrektség a nemzeti identitásról folytatott nyilvános vita szempontjából.

Sok európai ragaszkodik ahhoz, hogy a nemzeti identitás amerikai megközelítése, az ún. „olvasztótégely”, egyszeri és nem lehet megismételni Európában. Könnyen lehet, hogy így van, de ez esetben Európa egy társadalmi robbanás fele tart. Viszont van néhány európai precedens olyan nemzeti identitások megalkotására, amelyek nyitottabbak és kevésbé állnak etnikai vagy vallásos alapokon. A legnyilvánvalóbb példa a francia republikanizmus, amely klasszikus formájában elutasította a különböző közösségi identitások elfogadását, és az állami hatalmat ténylegesen arra használta, hogy egységesítse a francia társadalmat.²² A terrorizmus és a családon belüli erőszak növekedése éles vitákat szült Franciaországban annak kapcsán, hogy miért bukott el az integráció ezen formája. Okozhatja ezt részben az is, hogy maguk a franciák elhagyták az állampolgárságról alkotott régi fogalmukat, a divatosabb multikulturalizmus javára. A 2004-es törvénykezés, melynek értelmében tilos fejkendőt viselni, egy régebbi, addig csupán szunnyadó republikánus hagyománynak volt hirtelen visszatérte.

Az európaiaknak van mit tanulniuk az amerikaiaktól, ami egy nyitott nemzeti identitás megalkotását illeti. Olyan megfigyelők, mint Robert Bellah, már megjegyezték, hogy a nemzeti identitás egyfajta állampolgári vallássá lett az amerikaiak számára.²³

Az amerikai élet tele van kvázi-vallásos szertartásokkal és rituálék-
kal, amelyek az ország demokratikus politikai intézményeit ünneplik: zászlófelvonási szertartások, a honosítási eskü, a hálaadás napja és július negyedik. Az európaiak ezzel szemben javarészt megszabadították politikai életüket a rituáléktól. Egy európai országban sincs az Egyesült Államokéhoz fogható honosítási szertartás, és az európaiak általában cinikus szemmel nézik a patriotizmus amerikai kinyilatkoztatásait. De az ilyen szertartások kulcsfontosságú szerepet játszanak az új bevándorlóknak az amerikai politikai és társadalmi életbe való integrációjában.

Még ennél is fontosabb a jóléti állam és a gazdaságpolitika. Az európaiak továbbra is megátalkodottan ragaszkodnak a posztháborús jóléti államhoz, és elítélik az Egyesült Államokat állítólag szívtelen

22 Jane Freedman: Secularism as a Barrier to Integration? The French Dilemma. *International Migration*, 2004 (42):3, 5–27; és Michel Troper: Religion and Constitutional Rights: French Secularism, or Laïcité. *Cardozo Law Review*, 2000 (21):4, 1267–84.

23 Lásd Robert N. Bellah – Phillip Hammond: *Varieties of Civil Religion*. Harper & Row, New York, 1980.

társadalmi modelljük miatt. De az európai jóléti állam hátráltatja az európai társadalmak integrációs képességét, amikor más kultúrájú bevándorlókról van szó. Az amerikai munkapiac rugalmassága miatt a bevándorlók könnyen találhatnak alacsony munkaképzettséget igényelő munkahelyeket, márpedig a legtöbb külföldi munkát keresni érkeznek az Egyesült Államokba. Európában a munkaszabályozás rugalmatlanságának és a bőkezű juttatásoknak kettőse ahhoz vezet, hogy a bevándorlók a juttatások és nem a munka miatt érkeznek. Az európaiak úgy tartják, a kevésbé adakozó Egyesült Államok a szegényeket megfosztja méltóságuktól. Ennek épp az ellenkezője igaz: a méltóság a munka révén s valakinek a társadalom egészéhez való hozzájárulása által érhető el. Európa sok muszlim közösségében a népesség fele segélyekből él, ami közvetlenül a reménytelenség és az elidegenedés malmára hajtja a vizet.

Az európaiak kudarcot vallottak a muszlim bevándorlás problémájának őszinte és nyitott kezelésében: annak megtárgyalásában, hogy mivel tartoznak a bevándorlók a befogadó társadalomnak, vagy hogy a társadalom mivel tartozik bevándorlóinak. Ez a problémát övező kérlelhetetlen politikai korrektségnek tudható be. A Leitkulturról folytatott viták gyors megakadályozása Németországban csak egy példa a sok közül. A jobbközép politikai pártjai, akiknek ezeket a vitákat kezdeményezni kellene, hagyták magukat megfélemlíteni a baloldal által, akik rasszizmussal és régimódi nacionalizmussal vádolták őket; mindennél jobban félnek attól, hogy szélsőjobboldaliként bélyegzik meg őket. Ez óriási hiba. Ha a mérsékelt pártok nem tudnak komolyan viszonyulni ehhez a problémához, a szélsőjobb látványos visszatértére számíthatunk. Sajnos a témában őszintébb viták csak erőszakos cselekedetek árán kezdődtek el Hollandiában, Nagy-Britanniában és Franciaországban. Hollandia haladt e tekintetben a leginkább, a 2004-es van Gogh-gyilkosság óta. Bár a beszélgetés hangneme gyakran populista és rasszista zöngéket üt meg, legalább elkezdődött.²⁴

A bevándorlás és identitás dilemmája végeredményben összefügg a posztmodernitás értéktelenségének nagyobb problémájával. Más szóval, a relativizmus elterjedésével a posztmodern embernek lehetetlenné vált az általa képviselt pozitív értékek megfogalmazása, s ezáltal az olyan elvek körvonalazása is, amelyeknek elismerése az állampolgárság feltétele lehetne. A posztmodern társadalmak, kifejezetten az európaiak, úgy érzik, hogy sikerült a vallás és nemzet által meghatározott identitásokon túllépniük, s ezáltal egy felsőbbrendű helyzetbe kerültek. De azon kívül, hogy ünneplik a vég nélküli toleranciát és sokszínűséget, a posztmodern

24 Ian Buruma: Letter from Amsterdam: Final Cut. *New Yorker*, 3 January 2005.

emberek nemigen tudnak megegyezni a közös törekvések célját képező jó élet lényegét illetően.

A bevándorlás ténye könyörtelenül arra kényszerít bennünket, hogy a Samuel Huntington által feltett „Kik vagyunk?” kérdésről beszéljünk. Könnyű megegyezni abban, hogy az olyan dolgok, mint a labdarúgás vagy a sörfogyasztás egy közös kultúra elemei, de azt már sokkal nehezebb megmondani, hogy mely részei fontosak a nemzeti történelemnek. Ha a posztmodern társadalmak az identitás kérdésének komoly tárgyalásához szeretnének közeledni, fel kell fedezniük azokat a pozitív erényeket, amelyek megválaszolják azt, hogy mit is jelent a nagyobb közösség tagjának lenni. Ha ezt nem teszik meg, olyan emberek jönnek majd helyükbe, akik biztosabbak abban, hogy kicsodák.

Fordította Szilágyi Botond

